

โรคพิษสุนัขบ้า ร้ายแรง แต่ป้องกันได้

โรคพิษสุนัขบ้าคืออะไร?

“โรคพิษสุนัขบ้า” “โรคกลัวน้ำ” หรือ “โรคหมาว้อ” (ในภาษาอีสาน) เป็นโรคติดเชื้อที่มีสาเหตุมาจาก Rabies virus ซึ่งเป็นเชื้อไวรัสก่อโรคในสัตว์เลือดอุ่นเลี้ยงลูกด้วยนมทุกชนิด เช่น สุนัข แมว วัว ควาย ลิง ชะนี กระรอก กระแต เสือ หมู หนู ค่างคาว รวมถึงคนด้วย ซึ่งในประเทศไทยพบมากที่สุดที่สุนัข (๙๖% ของจำนวนที่พบเชื้อจากการวินิจฉัยในห้องปฏิบัติการ) รองลงมา คือ แมว

“ หากถูกสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่ไม่ใช่สุนัขกัดก็มีโอกาสที่จะติดเชื้อโรคพิษสุนัขบ้าได้เช่นกัน “

เชื้อไวรัสชนิดนี้สามารถติดต่อสู่คนได้โดยการถูกสัตว์ที่เป็นโรค กัด ข่วน เลีย น้ำลายกระเด็นเข้าทางตา ปาก หรือทางผิวหนังที่มีบาดแผล ซึ่งเชื้อไวรัสจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นในบริเวณแผลที่ถูกกัด หลังจากนั้นเชื้อจะเข้าสู่แขนงประสาท และระบบประสาทส่วนกลาง หากเชื้อเข้าสู่สมองและเพิ่มจำนวนขึ้นอีก ผู้ป่วยจะมีอาการคลุ้มคลั่ง ดุร้าย กระวนกระวาย และหากเชื้อเข้าสู่ไขสันหลังแล้วมีการเพิ่มจำนวนจะทำให้สมองและไขสันหลังทำงานผิดปกติ ผู้ป่วยมีอาการอัมพาตและเสียชีวิตในที่สุด

ระยะฟักตัวหลังจากเชื้อไวรัสเข้าสู่ร่างกายไปจนเกิดอาการ ใช้เวลาประมาณ ๒ - ๘ สัปดาห์ หรืออาจสั้นเพียง ๕ วัน หรือยาวนานเกินกว่า ๑ ปี โดยระยะฟักตัวจะสั้นหรือยาวขึ้นกับปัจจัยบางอย่าง เช่น ความรุนแรงของบาดแผล ปริมาณของปลายประสาทที่ตำแหน่งของแผล และระยะทางแผลไปยังสมอง เช่น แผลที่หน้า ศีรษะ คอ หรือมือ อีกทั้งลักษณะของเครื่องนุ่งห่ม และ การล้างแผลจะมีส่วนช่วยลดจำนวนเชื้อลงได้มาก

ในปัจจุบันยังไม่มียาใดที่รักษาโรคพิษสุนัขบ้าได้ ซึ่งผู้ที่เป็นโรคพิษสุนัขบ้านั้นมีอัตราการเสียชีวิต ๑๐๐% แต่อย่างไรก็ดีโรคพิษสุนัขบ้าก็สามารถป้องกันได้โดยการฉีดวัคซีน

วัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าคืออะไร?

วัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าได้จากการนำเชื้อ Rabies virus ที่เกิดจากการเพาะเลี้ยงโดยวิธีการเฉพาะ ซึ่งเชื้อจะถูกทำให้ตายก่อนที่จะนำมาฉีดเพื่อกระตุ้นให้ร่างกายสร้างภูมิคุ้มกันต่อเชื้อไวรัสชนิดนี้ การฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าสามารถทำได้ ๒ แบบ คือ ฉีดเข้ากล้ามเนื้อ (Intramuscular; IM) และฉีดเข้าในผิวหนัง (Intradermal; ID)

วัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าที่มีจำหน่ายในประเทศไทยมีอยู่ ๔ ชนิด ได้แก่

- **Lyssavac N[®]** (Purified Duck Embryo Cell Rabies Vaccine; PDEV) เป็นวัคซีนที่ได้จากการเพาะเลี้ยงไวรัสในตัวอ่อนไข่เป็ดที่ฟักแล้ว (embryonated duck eggs) แนะนำให้ฉีดแบบ IM เท่านั้น มีลักษณะเป็นวัคซีนผงแห้งพร้อมน้ำสำหรับทำละลาย (sterile water for injection) เมื่อละลายแล้วมีลักษณะเป็นสารแขวนตะกอนสีขาว ชุ่นเล็กน้อย เนื่องจากมี thimerosal เป็นสารกันเสีย ปริมาตรรวม ๑ ml

- **SII Rabivax[®]** (Human Diploid Cell Rabies Vaccine; HDCV) เป็นวัคซีนที่ได้จากการเพาะเลี้ยงไวรัสใน human diploid cell แนะนำให้ฉีดแบบ IM เท่านั้น มีลักษณะเป็นวัคซีนผงแห้งพร้อมน้ำสำหรับทำละลาย (sterile water for injection) เมื่อละลายแล้วมีลักษณะใส สีชมพู ปริมาตรรวม ๑ ml

- **Rabipur[®]** (Purified Chick Embryo Cell Rabies Vaccine; PCECV) เป็นวัคซีนที่ได้จากการเพาะเลี้ยงไวรัสใน primary chick embryo fibroblast cell สามารถฉีดได้ทั้งแบบ IM และ ID มีลักษณะเป็นวัคซีนผงแห้งพร้อมน้ำสำหรับทำละลาย (sterile water for injection) เมื่อละลายแล้วมีลักษณะใส ไม่มีสี ปริมาตรรวม ๑ ml

- **Verorab[®]** (Purified Vero Cell Rabies Vaccine; PVRV) เป็นวัคซีนที่ได้จากการเพาะเลี้ยงไวรัสใน vero cells สามารถฉีดได้ทั้งแบบ IM และ ID มีลักษณะเป็นวัคซีนผงแห้งพร้อมน้ำเกลือสำหรับทำละลาย (solution of sodium chloride ๐.๕%) เมื่อละลายแล้วมีลักษณะใส ไม่มีสี ปริมาตรรวม ๐.๕ ml

วัคซีนทั้ง ๔ ชนิดมีชื่อเรียกรวมๆ ว่า วัคซีนเซลล์เพาะเลี้ยง ซึ่งจะมีความปลอดภัยและมีความบริสุทธิ์มากกว่าวัคซีนแบบเก่าที่ผลิตจากการนำเชื้อ Rabies virus จากสมองสัตว์ที่เป็นโรคพิษสุนัขบ้ามาใช้ ซึ่งในปัจจุบัน ประเทศไทยไม่มีการนำวัคซีนดังกล่าวมาใช้แล้ว

การฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้า

การฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. การฉีดวัคซีนก่อนการสัมผัสสัตว์ (prophylaxis) มักจะทำในผู้ที่มีความเสี่ยงต่อการถูกสัตว์กัด เช่น สัตวแพทย์ บุรุษไปรษณีย์ เจ้าหน้าที่ที่ทำงานเกี่ยวกับเชื้อไวรัสพิษสุนัขบ้า หรือเด็ก เนื่องจากเด็กเป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการเป็นโรคพิษสุนัขบ้าเช่นกัน

การฉีดวัคซีน จะต้องฉีดทั้งหมด ๓ ครั้ง ในวันที่ ๐, ๗ และ ๒๑ หรือ ๒๘ หลังจากนั้นอีก ๑ ปีอาจฉีดกระตุ้นอีก ๑ ครั้งเพื่อให้ร่างกายมีภูมิคุ้มกันสูงกว่าระดับที่ป้องกันโรคได้เป็นระยะเวลานาน (**หมายเหตุ** : วันที่ ๐ หมายถึง วันที่ได้รับการฉีดวัคซีนเข็มแรก)

๒. การฉีดวัคซีนหลังการสัมผัสสัตว์ จะต้องพิจารณาถึงความเสี่ยงในการติดเชื้อด้วยเสมอ โดยอาจแบ่งเป็นกรณีได้ ดังนี้

๒.๑ ไม่ต้องฉีดวัคซีนในกรณีที่สัมผัสกับสัตว์โดยที่ผิวหนังไม่มีแผลหรือรอยถลอก เช่น การให้อาหาร ถูกเลีย สัมผัส น้ำลายหรือเลือด (ยกเว้น น้ำลายหรือเลือดของสัตว์กระเด็นเข้าทางตา หรือปากจะต้องรับการฉีดวัคซีน)

๒.๒ ต้องฉีดวัคซีนในกรณีที่

๒.๒.๑ ถูกจับเป็นรอยข่วนที่ผิวหนัง ไม่มีเลือดออก

๒.๒.๒ ถูกเลีย หรือ น้ำลายถูกผิวหนังที่มีรอยถลอกหรือมีแผล

๒.๒.๓ ถูกข่วนที่ผิวหนังโดยไม่มีเลือดออกหรือออกซิปปๆ

๒.๒.๔ ถูกกัดหรือข่วนเป็นแผล (แผลเดียวหรือหลายแผล) และมีเลือดออก

๒.๒.๕ มีน้ำลายหรือสารคัดหลั่ง (เช่น เลือด) จากร่างกายสัตว์ ซากสัตว์ เนื้อสมองสัตว์ รวมถึงการชำแหละหรือ ลองผิวหนังสัตว์ ถูกเย็บุดา ปาก จมูกหรือแผลตามผิวหนังในการเข้ารับการฉีดวัคซีนนั้นสามารถเข้ารับบริการฉีด วัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าโดยใช้สิทธิหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า(บัตรทอง) ในสถานพยาบาลสังกัดกระทรวง สาธารณสุข (สธ.) เช่น สถานีอนามัย หรือโรงพยาบาลรัฐบาลที่ใกล้ที่สุด (ที่ใดก็ได้) ทั้งนี้ จนครบทุกเข็มโดยไม่เสีย ค่าใช้จ่ายใดๆ

ในกรณีที่ต้องฉีดวัคซีนหลังสัมผัสสัตว์ จะพิจารณาจำนวนครั้งของการฉีดวัคซีนตามประวัติของการได้รับวัคซีน ป้องกันพิษสุนัขบ้า โดยแบ่งเป็น ๓ กรณี คือ

๑. ไม่เคยฉีดวัคซีนมาก่อนเลย หรือเคยฉีดมาแล้วแต่น้อยกว่า ๓ เข็ม

๒. ในกรณีที่เลือกวัคซีนชนิดฉีดเข้า กล้ามเนื้อ ต้นแขนจะต้องได้รับการฉีด

๓. ๕ ครั้ง ครั้งละ ๑ โด๊ส*ในวันที่ ๐, ๓, ๗, ๑๔ และ ๒๘ หรือ

๔. กระทรวงสาธารณสุขของประเทศไทยแนะนำให้เลือกฉีดวิธีที่ ๑.๑.๑, ๑.๒.๑ และ ๑.๒.๒ เท่านั้น

๓ ครั้ง ในวันที่ ๐, ๗ และ ๒๘ โดยวันที่ ๐ จะได้รับการฉีด ๒ โด๊ส* และอีกสองครั้งที่เหลือฉีดครั้งละ ๑ โด๊ส*

• ในกรณีที่เลือกวัคซีนชนิดฉีดเข้า ในผิวหนัง บริเวณต้นแขน จะต้องได้รับการฉีด

• ๔ ครั้ง ในวันที่ ๐, ๓, ๗ และ ๒๘ โดยแต่ละครั้งจะต้องฉีด ๒ จุด จุดละ ๐.๑ มล. (ต้นแขนด้านซ้ายและขวา) หรือ

- **๕ ครั้ง** ในวันที่ ๐, ๓, ๗, ๒๘ และ ๙๐ โดยสามครั้งแรกฉีดครั้งละ ๒ จุด และ สองครั้งที่เหลือฉีดอีกครั้งละ ๑ จุด จุดละ ๐.๑ มล. **หรือ**
- **๔ ครั้ง** ในวันที่ ๐, ๗, ๒๘ และ ๙๐ โดยครั้งแรกฉีดทั้งหมด ๘ จุด ครั้งที่สอง ๔ จุด และสองครั้งที่เหลืออีกครั้งละ ๑ จุดจุดละ ๐.๑ มล.

นอกจากนี้ผู้ป่วยบางรายที่ถูกสัตว์กัด หรือข่วนจนเป็นแผลและมีเลือดออก หรือถูกกัดเป็นแผลที่ใบหน้า ศีรษะ คอ มือ และนิ้วมือ หรือมีแผลลึก แผลฉีกขาดมาก จะต้องได้รับการฉีด **อิมมูโนโกลบูลิน** (Immunoglobulin; IG) โดยเร็วที่สุด โดยฉีดบริเวณรอบแผลร่วมกับวัคซีนในวันที่ ๐ เนื่องจากผู้ป่วยเหล่านี้เป็นกลุ่มมีโอกาสเสี่ยงต่อการติดเชื้อได้สูง

ส่วนผู้ที่ถูกน้ำลายหรือสารคัดหลั่ง (เช่น เลือด) จากร่างกายสัตว์ ซากสัตว์ เนื้อสมองสัตว์ กระจกตาเข้าสู่เยื่อ บุดตา ปาก จมูกหรือแผลตามผิวหนัง และผู้ชำแหละซากสัตว์หรือลอกหนังสัตว์จำเป็นต้องได้รับการพิจารณาว่า จะต้องฉีดอิมมูโนโกลบูลินหรือไม่ ตามความเสี่ยงต่อการติดเชื้อเป็นรายๆ ไป

๑. เคยฉีดมาแล้วอย่างน้อย ๓ เข็ม (วันที่ฉีดเข็มสุดท้ายผ่านมาเกิน ๖ เดือนแล้ว)

ในกรณีนี้ไม่ว่าจะเลือกฉีดเข้ากล้ามเนื้อต้นแขนหรือในผิวหนังบริเวณต้นแขน จะต้องเข้ารับการฉีดวัคซีนทั้งหมด ๒ ครั้งเพื่อกระตุ้นภูมิคุ้มกัน ในวันที่ ๐ และ ๓ โดย ไม่จำเป็นต้องฉีดอิมมูโนโกลบูลิน

ปฏิบัติตัวอย่างไรเมื่อถูกสุนัข แมวหรือสัตว์อื่นๆ กัด?

เมื่อถูกสัตว์ข่วนหรือกัดโดยที่มีความเสี่ยงต่อการติดเชื้อโรคพิษสุนัขบ้าควรรีบปฐมพยาบาลและปฏิบัติตัวดังนี้

๑. ล้างแผลทันทีด้วยน้ำและฟอกด้วยสบู่หลายๆ ครั้ง ล้างสบู่ออกให้หมด ถ้าแผลลึกให้ล้างถึงก้นแผลอย่างน้อย ๑๕ นาที ระวังอย่าให้แผลซ้ำ ห้ามใช้ครีมใดๆ ทา ถ้ามีเลือดออกควรปล่อยให้เลือดไหลออก อย่าบีบหรือคั้นแผล เพราะจะทำให้เชื้อแพร่กระจายไปส่วนอื่น
๒. เช็ดแผลด้วยน้ำยาฆ่าเชื้อ ควรใช้โพวิโดนไอโอดีน (povidone iodine) หรือฮิปีเทนในน้ำ (hibitane in water) ถ้าไม่มีให้ใช้แอลกอฮอล์ ๗๐% หรือทิงเจอร์ไอโอดีน นอกจากนี้ไม่ควรปิดปากแผลยกเว้นว่าเลือดออกมากหรือแผลใหญ่มาก

๓. ไปโรงพยาบาลหรือสถานอนามัยที่ใกล้ที่สุด **ทันที** หรือ **เร็วที่สุด** เพื่อรับการฉีดป้องกันบาดทะยัก ยาปฏิชีวนะ และ ยาแก้ปวดตามอาการ รวมถึงวัคซีนหรืออิมมูโนโกลบูลินตามความเหมาะสม
๔. กักสัตว์ที่กักไว้ดูอาการอย่างน้อย ๑๕ วัน โดยให้น้ำและอาหารตามปกติ อย่าฆ่าสัตว์ให้ตายทันที เว้นแต่สัตว์นั้นดู ร้ายกักคนหรือสัตว์อื่นหรือไม่สามารถกักสัตว์ไว้ได้ ถ้าสัตว์หนีหายไปให้ถือว่าสัตว์นั้นเป็นโรคพิษสุนัขบ้า
๕. หากสัตว์มีอาการปกติตลอดระยะเวลาที่กักเพื่อดูอาการ สามารถหยุดฉีดวัคซีน